Edebiyat ve Psikoloji*

İnsan dünyasını, doğal dünyadan ayıran pek çok özellik vardır. İnsan öncelikle akıl varlığıdır, duygu varlığıdır, söz varlığıdır, değer varlığıdır, irade varlığıdır. İnsan, gök kuşağı gibi çok renkli bir tablo içinde kendi varoluşunu ortaya koyar. Doğayı, kendi döngüsü ve yasaları içinde açıklamak ve bu çerçeve içinde öngörülerde bulunmak kolaydır; ama insan varlığını anlamak o kadar kolay değildir. Onun dünyası, çok geniş ve çok zengin bir çerçevede ortaya çıkar. Edebiyat hem üreticisi hem de ele aldığı konu itibariyle insan dünyasının bir ürünüdür: insana insanı anlatır, insana ayna olur. İnsan dünyasında olan her şey, edebiyat eserinde de vardır; insan dünyasının dil alanında yeniden üretilmesidir. İnsanın kendini görme, kendi davranış ve duygularını anlama isteğinin bir ürünüdür. Bu noktada, psikoloji devreye girer; edebiyat kaçınılmaz olarak psikolojiktir. Onun bu yönü, insan dünyasının anlaşılmasına birincil dereceden katkı sağlar.

1. Edebiyatın Doğası

Edebiyat eserinin dokusunu öncelikle kavram ve fikirler oluşturmaz; kavram ve fikirlerin cisimleştiği tipler, karakterler, bunlara ait duygu ve davranışlar oluşturur. Edebiyat bireyle, şu ya da bu kişiyle, bireyin yaşantıları ile, felsefe ise bir genelleme ve soyutlama olan insan kavramı ile ilgilenir. Edebiyatın örtük yapısında düşünsel ve kavramsal bir öz bulunur bulunmasına, ancak bu çoğu kez hissedilmez bile; hem hissedilmemesi de gerekir. Edebiyat her bir defasında kavramlara değil, bireye yönelir. Bu nedenle öncelikle psikolojik, bireyin içinde bulunduğu duruma göre de sosyolojik ve felsefi değerde ortaya çıkar. Buna göre, edebiyat eserinin dokusu psikolojinin, sosyolojinin ve felsefenin içine batmış bir şekilde bulunur; ama o yine de bunlardan herhangi biri değil, kendisidir: romandır, öyküdür, şiirdir, denemedir; yani kendisine özgü bir doğası vardır; edebiyattır.

Sanat olayında üç unsur vardır: sanatçı, sanat eseri ve alımlayıcı (okuyucu/izleyici). Sanatçıyı ve alımlayıcıyı, birbirine bağlayan sanat eseridir. Bir eseri anlarken sadece yazarı anlamayız, belirli bir kişiyi, belirli bir davranışı ya da varoluş durumunu da anlamayız; bütün bir insanlığı anlamaya yöneliriz. Bu durumda sanatçı, sanat eseri ve alımlayıcı üçlüsü, kendi dar çerçevelerini aşar ve giderek bütün insanlık evrenini kucaklamaya başlar. Bu nedenle sanat eserinde sanatçının üretim ve yazım tekniği, psikolojik durumu ile karşılaştığımız gibi, sanat eserinin nesnesi olarak tümüyle psikolojik bir temelde ortaya çıkan varoluş durumları ile de karşılaşırız. Bu, psikoloji bir bilim ve çalışma alanı olarak ortaya çıkmadan önce de böyle olmuştur. Mantık, nasıl ki doğru düşünmenin kurallarını öğretiyorsa, ama doğru düşünmenin ilkeleri nasıl ki zihinsel dünyada varsa ve insan mantık bildiğinden dolayı doğru düşünmüyorsa, aynı şekilde edebiyat eserindeki psikolojik derinlik de kendisini psikoloji bilimine borçlu değildir. Edebiyattaki psikolojik derinlik, psikoloji bir bilim olarak ortaya çıkmadan önce de, daha bilinen ilk örneklerinden beri söz konusudur. Edebiyatta psikolojik yapının, psikoloji biliminin gelişmesine doğrudan ya da dolaylı olarak malzeme verdiği, örneklik ettiği, katkı ve kaynak sağladığı söylenebilir. Psikanalizle birlikte edebiyatın önünde yeni ufuklar açılmıştır: bilinçaltının uçsuz bucaksız ormanı, hem şairler, romancılar, öykücüler,

* Taşdelen, V. (2015). Edebiyat ve Psikoloji. *Bizim Külliye,* 66, ss. 25-30

hem de edebiyat araştırmacıları için engin bir alan vaat etmiştir. İnsanın dış gerçekliğinin yanında iç gerçekliği, rasyonel yapısının yanında irrayonel yapısı, ahlâkî varlığının yanında ahlâk dışı yapısı, farklı bir bilinçle yeniden keşfedilmiştir. Freud, Oedipus kompleksini, temel kavramı olan "libido"yu açıklarken sadece mitolojiden yararlanmamış, konuyu edebiyat eserleriyle de örneklemiştir. Çeşitli zamanlarda yazdığı "Leanardo da Vinci'nin Bir Çocukluk Anısı", "Michelangelo'nun *Musa*'sı", "Dostoyevski'de Baba Katilliği", "W. Jansen'in *Gradiva*'sında Hezeyan ve Düşler" isimli makaleleri, bu koşutluğu oluşturma amacı taşır. Freud, söz konusu makalelerin başlıklarından da anlaşılacağı üzere, edebiyat eserindeki insan duygularını, bilinçaltını, çocukluğundan beri almış olduğu izlenimleri "örnek kişilikler" üzerinden dile getirirken eserin bilinç dışı köklerine doğru uzanır (Freud, 1995: 16, 181).

Sevinci de anlatsa, hüznü de, edebiyat eserinin dokusu her zaman psikolojiktir. Bu durum, psikolojinin bir bilim olmasından ötürü böyle değildir; edebiyatın doğasının psikolojik yapıda olmasından ötürü böyledir. Psikoloji bir bilim olmasa da edebiyat eseri yine psikolojik olmaya devam eder; zira edebiyatın alanı, davranışların ve davranışlara yön veren içsel süreçlerin anlatımıdır. Jung, edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkiyi bir yandan sanat eserinin, öte yandan da sanat eserini ortaya çıkaran yaratıcılığın açıklanması olarak görür ve şöyle der: "Sanat eserinde, kasıtlı ve bilinçli bir şekilde tasarlanan karmaşık psişik aktivitelerin ürünü ile karşılaşırız. Sanatçıda, psişik mekanizmanın kendisiyle yüzleşmemiz gerekir. İkincisinde [sanatçıda/edebiyatçıda] biricik bir kişilik olarak yaşayan yaratıcı insan varlığının analizini yapmamız gerekirken ilkinde [sanat/edebiyat eserinde] belirli bir durum ve sanatsal yaratının analizine yöneliriz" (Jung, 2005: 155). Görüleceği üzere, edebiyat eseri, öncelikle bireysel varoluşta kökenini bulan psikolojik bir yapıdır. Onda birey öncelikli bir tutum vardır; sosyoloji ve felsefe, bu bireyde ve bu birey bağlamında edebiyata girer. Dolayısıyla edebiyat eserindeki psikoloji, bir bilim olarak psikolojinin keşfettiği, oluşturduğu, ortaya çıkardığı bir husus değil, edebiyatın doğasında olan bir şeydir. Onun ontolojik yapısı, psikolojik niteliklidir; insanın içsel, zihinsel süreçleriyle alakalıdır. Edebiyat eseri, başlıca gerekçesini, bu içsel süreçlerin işlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında bulur.

Sanatçı ve sanat eseri, birbirinden bağımsız değildir; sanatçı varlığını sanat eserine, sanat eseri de sanatçıya borçludur ve bu ikisi arasında yazardan esere doğru giden bir yansıma vardır. Sanat eseri, kendi yazarının, kendi üreticisinin ruhsal, zihinsel, duygusal izlerini taşır; öyle ki, edebiyat eseri, yazarın iç dünyasının, kişiliğinin tezahürü şeklinde ortaya çıkar. Buna göre sanatçıdan hareketle sanat eserine gidilebileceği gibi sanat eserinden hareketle de sanatçıya gelinebilir. Ama yalnız bu değildir: sanat eseri nasıl ki sanatçıyı açıklıyorsa, sanatçı da kendi kişilik özellikleri ile ürettiği eseri açıklar. Bu ontolojik sürece üretim süreci de dâhildir. Bir edebiyat olayındaki, yazar, üretim süreci, eser ve alımlayıcı dörtlüsü içinde kendini gösteren edebiyat olayı, psikolojik bir doku ve örgüdür ve bu örgü farklı psikolojik süreçlerden geçerek ortaya çıkar.

2. Edebiyat Eserindeki Psikolojik Katmanlar

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle söyleyecek olursak: Edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişki, her birisi kendi başına bir araştırmanın konusu olabilecek dört farklı aşamadan oluşur. Bu aşamalardan her birisi, psikoloji ve edebiyat arasındaki ilişkiyi aydınlatmak açısından ele alınmaya ve incelenmeye değerdir.

2. 1. Yazar Katmanı: Yazar, eserinin yazarı ve sahibi olarak öncelikle psikolojik bir varlıktır. Duyguları yoğun ve farkındalık seviyesi yüksektir. Pek çok yazarın eserinde kendi kişisel menkıbesi gömülüdür; kendi hikâyesini yazar, çocukluğundan beri aldığı izlenim ve yaşantılar eserine yansır. Yazar her şeyden önce iyi bir gözlemcidir; kendisini, çevresini ve toplumu iyi analiz eder. Aynı zamanda iyi bir yorumcudur da. Gördüklerini, duyduklarını kendi zihninden ve his dünyasından süzerek yazıya geçirir; bu algılayış biçiminde kendi üslubunu oluşturur. Edebiyat eserinin psikolojik analizinde, bütün bu süreç görülebilir. Psikoloji onda giderek bir iç ve dış gözleme dönüşür; bu nedenle, yazar, öncelikle insanın girift, karmaşık duygularını çok iyi tanıyan birisidir; eserini bu tanımaya borçludur. Onun eserinin dokusunu bu farkındalık oluşturur. Eğer böyle bir farkındalık elde edemezse yazamaz da, yazmak için bir donanım, yeterli bir motivasyon da bulamaz. Yazar, sadece kendisi üzerinde değil, toplum üzerinde de, diğer insanlar

üzerinde de, onların içsel süreçleri üzerinde de gözlemcidir. Dolayısıyla onun psikolojiyle ilgisi öncelikle bir farkındalık, ikinci olarak da bir gözlemcilik düzeyinde ortaya çıkar.

Onu yazmaya iten çeşitli nedenler olabilir. Bu psikolojinin ilk irdelenişini Platon'a değin geri götürebiliriz. O, yazarı yazmaya, üretmeye, Sokrates'in deyişi ile "doğurmaya" yönelten sebeplerden biri olarak, güçlü bir duygudan, bir tür "tinsel ölümsüzlükten" söz ederken, yazma psikolojisinin nedenlerinden birine de işaret eder (Platon, 1995; 63-66). Ama yazma, söyleme, bazıları için varoluşsal bir gereksinimdir de; kimi durumda bir aşkı da ifade eder. Bu anlamda, yazma eylemi sadece ölüm sonrasına değil, asıl bu dünyada yaşamaya, sevinci ve yaşama duygusunu, yaşama kültürünü yeniden üretmeye yönelik bir çabadır.

Zweig'ın dediği gibi, sanatçı görünüş itibariyle sıradan bir kişidir: "bir yatakta uyur, bir masada yemek yer; benim senin gibi, hepimiz gibi giyinmiştir. Sokakta onun yanından geçeriz; belki okulda aynı sırada oturmuşuzdur. Dış görünüşü, hiçbir bakımdan bizden farklı değildir. Fakat işte birdenbire bu insan, hiçbirimizin yapmadığı bir şeyi yapmıştır. Hepimizin tabi olduğumuz kanunu yıkmış, zamanı yenmiştir; çünkü bizler ölür ve hiçbir iz bırakmadan gideriz, hâlbuki ondan bir şey kalır. Neden? Çünkü o, hiçten bir şeyin, geçici olandan ebedinin doğduğu yaratıcılığın tanrısal devrini geçirmiştir; çünkü o, dünyamızın en büyük sırrına, yaratıcılığın sırrına ermiştir" (Zweig, 1949: 32)." Yaratıcılık, ondaki farklılaşmayı oluşturur. Yazar da herkes gibi, yiyen, içen, çalışan bir kişidir; ancak onun duyu ve algıları, his ve idraki, diğerlerinden farklı ve daha yoğundur. Bu yoğun his ve yoğun yaşantı, kimi durumunda psikolojide tedavi ve terapi gerektiren durumlar olarak görülebilir; bu yoğunluk nedeniyle, yazar her zaman psikolojik bir eşikte bulunur. Bu normal bir şeydir de; eğer farklı bir duyum ve algıya sahip olmasaydı, bu konuda bir yoğunluk hissetmeseydi, yazmak için nedeni de olmazdı. Doğum, dışarıdan bir etki almayı gerektirir. Yazı da benzer şekilde dış ve iç dünyadan alınan etkilerle olgunlaşır ve dünyaya gelir.

2.2. Üretim Katmanı: Eser nasıl ki, konu olarak, psikolojik bir zemin üzerinde bulunuyorsa, aynı şekilde eserin üretim aşaması da psikolojik bir süreçtir. Öncelikle her yazar, kendi algılama durumuna göre bir yazım stili geliştirir, kendi psikolojisine göre bir üslup benimser. Yazarın eserini oluşturması, derin bir psikolojik-yaratım sürecidir. Bu sürecin açıklanmasında farklı bakış açıları ortaya çıkar. Bu bakış açılarını "ilham"a ve "inşa"ya dayalı bakış açıları olarak özetleyebiliriz. Bu poetik tutumda, edebiyat eserini bir esinle, bir de bilinçli inşa süreci ile açıklama durumu söz konusudur. Bu iki görüşü, Zweig'ın ve Rilke'nin yaklaşımlarıyla örnekleyebiliriz.

Zweig, sanatsal üretim sürecini, yaratıcı yetinin kendini esere dönüştürmesi olarak görür. Ona göre bu süreç, rasyonel bir süreç değildir; açıklanamayan bir sırdır; öyle ki, sanatçı/edebiyatçı bile bu kendinden geçiş, kendini unutuş anında gerçekleşen üretimin nasıl olup bittiğini tam olarak açıklayamaz. "Sanat eserinin meydana gelişi bir iç hadisedir; her hâlde, dünyamızın yaratılışı gibi karanlıklar içine bürünmüş, görülemeyen, tanrısal bir hadise, bir sır olarak kalacaktır." (Zweig, 1949: 34, 38). İlk önce gönlün, duyguların, değerlerin harekete geçmesi gerekir; iç ve dış dünyada bir etkilenimin olması gerekir. Bir derin duyumsayış, yanıp sönen bir ışık, yazının zembereğini boşandırır. Bu nedenle yazar, gerçek anlamda yazıya ayarlı, yazıya duyarlı, yazıya kurulu bir kişidir. Zamanı geldiğinde, uygun etkiyi aldığında, yazı kendiliğinden fışkırmaya, kendiliğinden gelmeye başlar. Anlaşılacağı üzere, yazarın eserini üretme süreci psikolojik bir süreçtir. Eseri ile kendisi, kendi ruh hâli, kişiliği ve yaşantısı arasındaki ilişki psikolojik bir ilişkidir. Hayal, imge, duygulanım, bütün bunlar da. Eseri üreten kişi, bir bendir, yaşayan, duygulanan, hislenen bir varlıktır. Öncelikle onun iç dünyasında kendisini yazmaya teşvik eden bir algı ortaya çıkar, ardından yazı gelir. Yazarın üretim süreci, kimi zaman sancılı, kimi zaman sevinçli bir süreçtir; ama her durumda bilinçli bir süreç olmayabilir. Bu aşama belirli bir birikimin, belirli bir dolmanın ve olgunlaşmanın eseridir.

Eserin ortaya çıkış sürecini farklı bir psikolojiyle, bir "inşa etme" eylemiyle açıklayanlar da vardır. Bunların başında Rodin'den aldığı esinle kendi poetik tutumunu oluşturan Rilke gelir. Rilke, eserin üretim aşamasını, bilgiyle, uyanık bir bilinçle, sabırla inşa etme süreci olarak açıklar. İnşa sürecini, Rodin'in şahsında şöyle açıklar: "Bir nesneyi üretmek demek, her bir köşesini inceleyip araştırmak, nesnedeki hiçbir şeyi suskunlukla geçiştirmemek, hiçbir şeyi gözden kaçırmamak, hiçbir yerde aldatmacaya başvurmamak, o yüzlerce profilin tümünü tanımak, altta ve üstte söz konusu tüm perspektifleri bilmek, tüm kesişmeleri görmek demekti. Ancak o zaman belirsizlikler kıtasından bütünüyle koparılıp alınmış bir ada niteliği

taşıyabilirdi… Rodin'in bütün yaptığı, yaşamı aramaya çıkmaktan, yaşam denilen mucizeye hayranlık duymaktan başka bir şey değildi" (Rilke, 2002: 76, 81, 96). İlham, bir kendinden geçiş, bir, bir esrime hâli içinde ortaya çıkarken, inşa eylemi böyle titiz bir çalışma ve bilinç uyanıklığını gerektirir.

2.3. Varoluşsal Katman: Edebiyatın zemini psikolojiktir; çünkü o baştan beri insanın duygu ve davranış alanında kendini gerçekleştirir. İlk şiir örneklerinde de insanın, hem de tek insanın duyu ve düşünceleri, davranış biçimleri görülür. Dolayısıyla edebiyat, psikoloji diye bir bilim olduğu için psikolojik değildir; psikolojik olmak, insan davranışları, duyguları, zihinsel ve duygusal süreçleriyle ilgilenmek, onun doğasında vardır. Edebiyat eseri demek, derin duygusal katmanları olan eser demektir. Eserin evrenselliği ve niteliği arttıkça bu anlam katmanları da derinleşir, güçlenir. Edebiyat, bu doğayı yitirdiğinde, kendi zeminini de yitirir. Bu nedenle düşünce yoğunluklu eserlerin edebi değerinin düşük olduğu söylenir; zira felsefeye yaklaşır. Edebiyat, tekil olgularla, tekil yaşantılarla ilgilenir; insan davranışları konusunda bir bütün olarak, soyutlayarak ve genelleştirerek konuşmaz. Bu yönüyle hem psikolojik değerdeki bir konuyu ele alır, ayrıntılı bir şekilde açımlar, ortaya koyar; hem de bu tutumuyla psikolojiye zemin hazırlar. Her edebiyat eseri bir tema üzerinde varlık kazanır; anlattığı, anlatacağı, vaat ettiği bir öykü vardır. İşte bu tema, bu öykü psikolojik desenlerin, psikolojik motiflerin ortaya çıktığı bir alandır.

Edebiyat, insan varoluşunun bir fotoğrafı gibidir. Edebiyatın konusu, yukarıda da değinildiği üzere geniş anlamda insandır; insan dünyasıdır, insan davranışlarıdır. Edebiyat eseri, ne anlatırsa anlatsın, sonuçta insan davranışlarını anlatır, hep söylenegeldiği gibi yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olayları anlatır. İnsana insanı anlatır, insana kendi dünyasını anlatır, insana kendi davranışlarını anlatır; böylece ona ayna olur. Hiçbir edebiyat eseri yoktur ki, insana kendisini anlatmasın, hiçbir edebiyat eseri yoktur ki, okuyan onda cümle cümle kendini bulmasın, kendini görmesin. Birey, psikolojinin alanıdır. Psikolojik değerdeki davranışların ortaya çıktığı alan, bu psikolojik alandır. Her edebiyat eseri güçlü ya da zayıf bir varoluşsal doku üzerinde varlığını gerçekleştirir. Bu varoluşsal doku yaşantıların, duyguların, sevgilerin, korku ve umutların alanıdır. İnsan dünyasında varolan her şey orada ortaya çıkar. Edebiyat insanı anlatır, insanın duygusal ve zihinsel süreçleri ve bu süreçler sonucunda ortaya çıkan davranışları açıklar. Bu yüzden, varoluşsal katman, psikolojinin en yoğun şekilde yaşandığı ve ortaya çıktığı, yazardan esere, eserden okuyucuya doğru yansıdığı bir alandır. Psikolojinin ilgilendiği her davranış orada görülebilir, oradaki bireylerin şahsında örneklenebilir. Bir sanat eseri varoluşun farklı renklerdeki doku ve motiflerinden oluşur. Bu varoluşsal doku, baştan sona psikolojiktir. Usta yazarlar, bu süreci iyi yansıtabilen ve iyi anlatabilen yazarlardır.

2.4. Okur katmanı: Sanat olayının amacı okuyucudur. Okuyucusuna, izleyicisine, dinleyicisine ulaşamayan, onlarla uygun bir diyalog oluşturamayan bir sanat eseri eksiktir, tamamlanmamıştır. Her sanat eseri, eninde sonunda kendi alımlayıcısını hedefler; onda bir etki bırakmak, bir iz oluşturmak ister. Sanat eseri, kendi etki gücüne oranla, alımlayıcıyı etkiler, dönüştürür, sarar. Onun içinde yeni bir dünya kurar, onu tazeler, yeniden yapılandırır. Bu hem estetik, hem pedagojik, hem de etik bir değer taşır. Yalnız güzellik duygusu oluşturmak ve estetik haz vermekle kalmaz, duyguları da arıtır; ruhu ve kişiliği de terbiye eder. Arsitoteles'in dediği gibi bu bir arınma ve temizlenmedir (Aristoteles, 1983: 24). Bu noktada sanat eseri, bir duygu, zihin ve karakter eğitimi olarak ortaya çıkar. Bu dönüşümü sağlayamayan, bu estetik, etik ve pedagojik etkiyi ortaya koyamayan sanat eseri, kendi içinde eksik kalmış, amacına ulaşamamış demektir. Alımlayıcıda oluşan estetik hoşlanma ve güzellik duygusu, psikolojik bir süreçtir. Öte yandan duygusal, zihinsel ve değer temelinde ortaya çıkan değişim, pedagojik bir değer taşır; bu değişim aynı zamanda psikolojik niteliklidir.

Görüleceği üzere, burada dört ana katman, birbirini izleyen dört süreç söz konusudur. Bu süreçler, aynı zamanda sosyolojik, felsefi, ahlâkî ve dini içeriklidir. Salt psikolojik süreç olmaz. Psikoloji, bu süreçte diğer hepsiyle birlikte ortaya çıkar. Bu nedenle edebiyat olayını psikolojik açıdan dört katmana ayırmak indirgemeci bir tutumu ifade etmez; zira sanat ve edebiyat eseri salt psikolojiye indirgenemeyecek kadar zengin bir dokudur. Ama işte bu zengin dokunun her ilmeğinde psikolojinin renklerini, psikolojik sürecin izlerini görmek mümkündür. Zira psikoloji, bir anlama sanatı ve bir davranış bilimi olarak insana, insanın her davranışına eşlik eden bir süreçtir. Tabii, bunun yanında bir de psikolojiyi özel bir tutum ve yöntem hâline getirmek söz konusu olabilir. Bu, hem romancı, edebiyatçı, şair, hem de edebiyat araştırmacısı

açısından geçerlidir. Romancılar, psikolojik bakış açısını, derin ruhsal çözümlemelerini eserlerinde bir teknik olarak kullanabilirler. Bunun pek çok örneği vardır. Aynı şekilde edebiyat araştırmacısı da psikolojiyi, psikoloji kuramlarından tercih ettiklerini, araştırmalarının yöntemi hâline getirebilir ve bu yöntem çerçevesinde eserleri inceleyebilir. Nitekim bunun örneği az değildir. Psikoloji teorilerinden en fazla tercih edileni, bilindiği üzere psikanalizdir. Psikanaliz açsısından edebiyat eserlerini incelemek, kahramanların bilinçaltı derinliklerine inmek, onların karmaşık ruhsal süreçlerini psikanalizin kavramları ve bakış açısıyla açıklamak neredeyse moda olmuştur. Bunun pek çok örneğine rastlanabilir. Yukarıda da değinildiği üzere bunun ilk örneğini, Freud'un kendisi vermiştir.

Son olarak şunu da söyleyebiliriz: Edebiyat eseri, bir sağaltım aracı olarak psikolojik bir işlev de görür. Yalnız insanlara güzellik duygusu ve estetik haz vermekle kalmaz, şifa da verir; iyileştirir de. İnsanı kendisine tanıtarak, iyiyi ve kötüyü göstererek, içsel/vicdani bir arınma, etik bir bilinç de sağlar. Bu sağaltım, yalnız okuyucu veya yalnız yazar açısından değildir; her ikisi açısındandır da. Zweig, yazma eyleminin yazar açısından, bir "akma, uçma ve hafifleme" edimi olduğunu söyler (Zweig, 1949: 45); aynı durum okuyucu için de geçerlidir. Aristoteles, duyguların arınmasından söz ederken, yalnız etik bir duruma işaret etmez, ruhsal ve duygusal bir esenliğe de işaret eder. Edebiyat eserinin, çağdaş terapi uygulamalarında iyileştirici bir unsur olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu, olması gereken bir uygulamadır da; uygun bir edebiyat eseri, biyolojik yapıya etki eden güçlü bir ilaçtan daha büyük ve köklü bir dönüşüm gerçekleştirebilir. Zira edebiyat eseri, içerdiği değerlerle bilinci yeniden yapılandırır, bakmayı ve görmeyi yeniden öğretir; yaşama kültürünü zenginleştirir. Böylece, bir şifa olarak söz, yazardan okuyucuya, okuyucudan da topluma doğru bir yaşama ve varolma duygusu olarak yansır; giderek bir yaşama duygusu ve kültürü oluşturur.

Sonuç

Bilimler içinde edebiyata en çok yakın olan, edebiyatla en çok içli dışlı olan bilim, psikolojidir. Bunun nedeni, hem edebiyatın kem de psikolojinin, her ikisinin de insanı, insan davranışlarını, insanın duygusal ve zihinsel süreçlerini izliyor olmasıdır. Psikoloji, yaklaşık 150 yıldır, insan davranışlarını, bu davranışlara kaynaklık eden zihinsel ve duygusal süreçleri konu edinen bir bilim dalı olarak tanınmaktadır. Wilhelm Wundt, onu bir bilim olarak temellendirebilmek için somut bir zemine ihtiyaç duymuş, bu somut zemini de insan davranışlarında bulmuştu. Böylece psikoloji, davranış bilimi olarak tanımlanmış ve gelişimini sürdürmüştür. İşte bu tanımlamanın doğru ve geçerli olduğunu kabul edecek olursak, edebiyatla psikolojinin kader birliği ettiği ortak zemine de ulaşmış oluruz. Ama bu yine de onların bir ve aynı şey olduğu anlamına gelmez. Onların çalışma yöntemleri, açıklama tarzları, ifade biçimleri tümüyle farklıdır. Edebiyat her şeyden önce bir sanat, psikoloji de her şeyden önce bir bilimdir. Bu ikisi arasındaki fark, bilimle sanat arasındaki farktır. Edebiyat, insan davranışlarını kendi varoluşsal ortamında betimler, psikoloji ise kendi çalışma yöntemleri çerçevesinde onları neden ve sonuçlarıyla açıklamak ister. Bunu yaparken biri öznel, diğeri ise nesnel bir ifade tarzını benimser. "Edebiyat, psikolojik bir zeminde bulunur, psikolojik bir süreçle ortaya çıkar." dediğimizde, indirgemeci bir tutum ortaya koymuş, edebiyatı psikolojiye indirgemiş olmayız. Zira edebiyatta, yalnız psikoloji bulunmaz, sosyoloji de bulunur, felsefe de. Çünkü edebiyat insanın duygularını, tutkularını, içsel süreçlerini ve bütün bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan davranışlarını konu edinir. İnsanın acıları, sevinçleri, çelişkileri, arayışları, sevgi ve nefretleri, bilinç ve bilinçaltı durumları, rasyonel ve irrasyonel, tutarlı ve tutarsız yönü, onca varyantı ve ayrıntısı içinde edebiyat eserine yansır.

Edebi metin, baştan sona psikolojik bir metindir. Bunun en önemli nedeni sadece insan davranışlarını yeniden üretiyor, tahlil ediyor oluşu değildir; aynı zamanda psikolojiye bu hâliyle bir laboratuvar, bir malzeme alanı da sunuyor oluşudur. Burada edebiyat ve psikoloji arasında açık bir ilişki görülür: İlkinde edebiyat psikolojiden malzeme alır, veri toplar; ikinci aşamada ise edebiyat psikolojiden kendi üzerine bakış edinir, kendisini anlama yönünde psikolojiden yararlanır. Metinler üzerindeki psikolojik çözümlemeler, edebiyatın kendi üzerine bakış oluşturmasında ve yeni metinlerin üretilmesinde önem taşır. Ortaya çıkan psikoloji kuramları, edebiyat araştırmacılarına bir yöntem, eserin anlaşılması ve olası

yorumları konusunda da bakış açısı sunar. Bu nedenle, psikologlar, kendi kuramlarını geliştirirken edebiyat eserlerini kimi durumda bir veri alanı olarak kullandıklarını görürüz. Psikoloji insanı anlamak için edebiyat eserlerine ihtiyaç duyar; insan galerisi gibi olan edebiyat eserlerinde istediği her türlü malzemeyi bulabilir. Edebiyat da kendini anlamak için psikolojiye ihtiyaç duyar. Bilinç-altı, psikolojide bilinç üstüne çıkar. Ama edebiyat da kendisini anlamak için psikolojinin çözümlemelerine, bakış açısına ihtiyaç duyar.